

ОТВОДЪТ НА РЕШАВАЩИЯ ОРГАН В АДМИНИСТРАТИВНИЯ ПРОЦЕС

Ивелина Велчева

RECUSAL OF THE DETERMINING BODY
IN THE ADMINISTRATIVE PROCESS*Ivelina Velcheva*

Abstract: *The institution of a recusal is connected with the principles of objectivity and impartiality in the doctrine in the process of examining and declaring the judgement of the papers by the body in charge. The grounds of the recusal aim to remove all the reasonable doubts concerning the bias of the determining body, and represent an attempt to guarantee its fairness.*

This article explores the nature of the recusal, its application to the determining body in the stages of issuing administrative acts and appealing them before the court, the reasons for and the procedure of its implementation. The article also looks through the different grounds for a recusal, the opportunity for appealing the act of ruling the recusal and self-recusal, as well as some controversial issues and their solution in the field of theory and practice of law.

Keywords: *bias, impartiality, recusal, self-recusal, null and void administrative act, conflict of interest.*

Действащият административен процес в България се основава на формулирането, действието и прилагането на определени принципи¹.

Според някои юристи принципите представяват „ръководни правни норми“², а според други – „ръководни идеи и положения“³.

Във всички случаи, принципите са съществени за правната наука, тъй като дават възможност за теоретично осмисляне и обяснение на различни правни явления.

Административният процес е част от цялата процесуална дейност. Затова за него

важат освен специфичните принципи и общите, типични изобщо за процеса.⁴

Характерна черта на принципите, установени в закона, е, че те вменияват изисквания и задължения най-напред за държавата и съответните ѝ органи.⁵

Не е достатъчно правните принципи да бъдат само декларирани, тяхното приложение трябва да бъде осигурено чрез механизмите на съответната система, които реално и постоянно да съблюдават осъществяването им в конкретните административни производства.⁶

¹ Сивков, Цв. Споразумението и принципите в АПК, В: Де юре, 2012 г., № 1.

² Сталев, Ж. Българско гражданско процесуално право. С.: Сиела, 2001, с. 88.

³ Таджер, В. Гражданско право на НРД. Обща част. С.: Наука и изкуство, 1972, с. 36.

⁴ Хрусанов, Д. Основни ли са „основните принципи“ на Административнопроцесуалния кодекс. В: Административно правосъдие, 2008, бр. 2.

⁵ Хрусанов, Д. Пак там. с. 44.

⁶ Къндева, Ем. Административно правосъдие. С.: Фенея, 2012, с. 31.

Един от тези механизми е институтът на отвода.

Законодателят в България има трайно и последователно отношение към безпристрастието на лицата, натоварени с правомощия да разглеждат и решават административните преписки.

Изискването за безпристрастност като основен принцип в дейността на административните органи е установено в чл. 41 от Хартата на основните права на Европейския съюз.

За първи път норми за отвода се срещат в Закона за съдене на хората, приет през 9 в.

Там се споменава, че съдиите без свидетели не трябва да съдят за разпра, но стриктно трябва да следят те да нямат „никаква вражда или лукавство, или омраза, ни тъжба, ни препирня“.

След освобождението на България през 1878 г., последователно се затвърждава правилото за отстраняване, включително и с въвеждането на първите изрично посочени основания за отвод на съдията в Съдопроизводство по углавните дела, които са подсъдни на мировите съдии от 1880 г. и в Закон за гражданското съдопроизводство от 1891 г.

През 1970 г. е обнародван първият Закон за административното производство, който урежда конкретно обществените отношения и процедури по повод административното производство. Същността на основанията за отвеждане по този закон, който препраща към Граждански процесуалния кодекс (отм.) не се променя и в последващия Закон за административното производство, приет 1979 г.

Самият административен процес включва три основни стадия: производство по издаване на административния акт, неговото оспорване и изпълнение.

Издаването и изпълнението на административния акт са стадии, развиващи се в рамките на администрацията, на изпълнителната власт, с всички особености на административните правоотношения.

Контролната фаза има две части.

Оспорването върху акта по административен ред запазва характеристиката си на служебна йерархия, докато при оспорването на съдебен ред, се говори за правораздаване, съдебен надзор върху изпълнителната власт.⁷

Тези особености на административния процес следва да се вземат под внимание при разглеждане на института на отвода в производството по издаване и оспорване на административния акт.

Институтът на отвода се свързва с принципите за законност, самостоятелност независимост (съдебна фаза), обективност и безпристрастност, бързина и процесуална икономия.

За прегледност в настоящото изложение е необходимо да се разгледат поотделно отвода на административния орган в производството по издаване на административния акт и отвода на съдията в контролната фаза на административния процес, за да се отбележат сходствата и различията на това действена органите в двете фази на процеса.

В Административнопроцесуалния кодекс⁸ е предвидено, че административният орган осъществява производството самостоятелно. Изрично е упоменато, че по-горестоящ орган не може да иземе за решаване въпрос от компетентността му освен ако това е предвидено със закон.

Принципът за безпристрастност тук включва придържане на водещия процеса към предоставената му компетентност и съобразяване на всички други органи с нея⁹.

Това се извежда от изискванията на закона правомощията на административния орган да са упражнени по най-ефективния начин от органа, който най-добре би могъл да се справи с поставения за разглеждане въпрос с оглед разполагаемите ресурси, специализация и отношения с адресатите на актовете му.

Интересна е хипотезата, когато по отношение на административния орган е напра-

⁷ Хрусанов, Д. Пак там. с. 8.

⁸ Чл. 10 от АПК, обнародван ДВ, бр.30/2006 г. с него се отменя Закона за административното производство от 1979 г.

⁹ Дюлгеров, Ас., Ал. Еленков, Анг. Ангелов, Ат. Дишева, Л. Панов, М. Казанджиева, С. Янкулова, Т. Николова, Юл. Ковачева. Административно-процесуален кодекс. С.: Труд и право, 2013, с. 110.

вен опит за или е осъществено въздействие, включително и от по – горестоящ или друг орган. В този случай актът е компрометиран, тъй като е издаден при наличие на основания за отвеждане на административния орган. За разлика от съдебната фаза на административния процес, в доктрината се застъпва, че тук в този случай трябва да се направи преценка дали органът действително е повлиян при издаване на акта.

Принципът на безпристрастност и обективността изрази в изискването на Административнопроцесуалния кодекс да не участва в производството длъжностно лице, което е заинтересовано от изхода му или има с някои от заинтересованите лица отношения, пораждащи основателни съмнения в неговото безпристрастие¹⁰.

По този начин трайно се уреждат основанията за отвод във всички фази на административния процес.

Тези основания предполагат държавният орган да няма какъвто и да било интерес от разглежданото дело, нито личен, нито интерес на свои близки, нито имуществен, нито неимуществен, нито пряк, нито косвен.

Норматав закона изисква иорганът да не може едновременно да решава случая и да черпи права от решението по него, така също да не участва и да не решава конкретни въпроси в производството в различни процесуални качества.

Това измерение на този принцип, характерно за всички водещи органи на административни производства, включва предотвратяване на всеки възможен конфликт на интереси, изразяващ се в евентуална заинтересованост на длъжностните лица от съответната администрация от съдържанието на крайния акт.

Конфликтът на интереси възниква, когато лице, заемащо висша публична длъжност, има частен интерес, който може да повлияе върху безпристрастното и обективното изпъл-

нение на правомощията или задълженията му по служба.¹¹

Частен е всеки интерес, който води до облага от материален или нематериален характер за лице, заемащо висша публична длъжност, или за свързани с него лица, включително и всяко поето задължение.¹²

Конфликтът на интереси налага самоотвод на решаващия орган, но самоотводът не винаги предполага конфликт на интереси.

Обхватът на конфликта на интереси епо – ограничен от обхвата на заинтересоваността, която е в причинно-следствена връзка с решаването на делото или производството. Същевременно конфликтът на интереси може да съществува извън и преди образуването на административното производство. Законът изисква неговото деклариране и без конкретен повод.

Принципът на безпристрастността е гаранция за обективно упражняване на правомощията от съответния административен орган, но това не означава, че той трябва да е чуждо лице на поставения пред него за разрешаване материално-правен въпрос, така, както това е при съдията и административната юрисдикция¹³, в чиято компетентност е да разреши правен спор между две страни.

Административният орган, който е оправомощен да издаде властнически административен акт, не решава правен спор, а създава правна промяна и по този начин осъществява изпълнението на съответната държавна функция. Заинтересоваността или безпристрастността представляват субективното отношение на физическото лице, но не е качество на самия орган. Това има важно значение по-нататък при разглеждане на въпроса за същността на акта, издаден при наличие на основания за отвеждане.

Когато е налице основание за отвод, длъжностното лице трябва да се отстрани от участие в производството по свой почин.

¹⁰ Чл. 10, ал. 2 от АПК.

¹¹ Чл. 52 от Закона за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобитото имущество.

¹² Чл. 53 от Закона за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобитото имущество.

¹³ Повече за административните юрисдикции виж: Янкулова, Св. Административните юрисдикции като правораздавателни органи. В: De jure, 2021, бр. 2, с. 214–221.

Участник в производството може да отпрати искане за отвод незабавно след узнаване на причината за това.

Отводите се постановяват с нарочен писмен мотивиран акт. Това предполага, че трябва да се посочат основанията и правната норма, които мотивират такова решение. Конкретно трябва да се посочи и съответното фактическо положение. Това е право и задължение, за да не възникнат съмнения в решението по преписката.¹⁴

Актът на длъжностното лице, с което се отстранява, респ. самоотстранява или отказва за това подлежи на атакуване пред непосредствено по-горестоящия орган.

Друга съществена разлика с отводите в съдебната фаза на процеса е възможността длъжностното лице, за което е възникнало основание за отвод, да предприема някои действия по делото след отстраняването му, като например действия, които не търпят отлагане и за да се защитят важни държавни или обществени интереси, да се предотврати опасност от осуетяване или сериозно затрудняване на изпълнението на акта или да се защити особено важен интерес на заинтересован гражданин или организация.

Може да обобщим, че в тази фаза на процеса с прилагането на нормите на отвода се реализират: принципът на законност – правилата за отвод са изрично уредени в АПК; принципът на бързина и процесуална икономия, както и принципът на безпристрастност – изисква се незабавно действие от страна на длъжностното лице по отношение, на което са налице основания за отвод, да се самоотстрани, а ако не стори това, при разглеждане на постановения акт се преценява въпросът за законосъобразността на акта и ако той е валиден и законосъобразен, при спазване принципа на процесуална икономия, се приема, че действията не са се отразили върху акта¹⁵; принципът на самостоятелност – несе допуска вмешателство на по-горестоящ или друг орган при разглеждане и решаване на преписката.

Основанията за отвод целят отстраняването на всички разумни съмнения относно пристрастието и заинтересоваността на разглеждащия спора и представляват опит за гарантиране неговото безпристрастие чрез отстраняване на конкретното лице, облечено в правомощията да разгледа и реши конкретната преписка.

Поставя се въпросът страда ли административният акт от порок и какъв е той, в хипотезата, когато е постановен от административен орган при наличие на основания за отстраняване, поради заинтересованост или пристрастие.

Теорията и практиката при разглеждане на този въпрос стигат до различни разрешения.

При анализа на проблема следва да се има предвид липсата на установени критерии в административното право за разграничаване на нищожните и унищожаемите административни актове.

Правната мисъл стига до извода, че щом пристрастието или заинтересоваността нямат отражение върху съдържанието на акта или те не водят до съществено нарушение, не сме изправени пред невалиден и незаконосъобразен административен акт.

В противен случай, административният акт, постановен при наличие на основание за отвод, което представлява съществено нарушение, води до неговата недействителност.

В тази светлина следва да имаме предвид и че заинтересоваността или пристрастността представляват субективното отношение на физическото лице, а не са качество на самия орган, поради което не може да се приеме тезата, че постановеният административен акт при основания за отвод на административния орган е нищожен, поради липса на компетентност.¹⁶ Органът разполага с дадените му по закон или делегиращ акт правомощия.

Съществува и практика, където пристрастността не е основание за отвеждане на административния орган, понеже актът, с който той се произнася, подлежи на контрол за

¹⁴ Сивков, Цв. Измененията в Закона за административните нарушения и наказания от 2020 г. С.: Сиела, 2021, с. 50–51.

¹⁵ Лазаров, К., Ив. Тодоров. Административен процес. С.: Сиела, 2018, с. 58.

¹⁶ Решение № 400 от 12.01.2017 г. на ВАС по адм. д. № 8135/2016 г., VII о.

законосъобразност. Ако същият е неправилен, то този порок е отстраним¹⁷.

Според мнозинството административисти актът, издаден от административен орган, при наличие на основания за отстраняване, страда от съществени процесуални нарушения, което обаче не води до нищожността му¹⁸.

Нормите на отвода са норми, регулиращи административнопроизводствените правила. Ето защо при неспазването им, когато пристрастността или заинтересоваността се отразяват пряко върху съдържанието на акта, сме изправени пред съществено нарушение, което влияе върху законосъобразността на административния акт, респ. прави го унищожаем¹⁹.

В случая няма така характерната за нищожните актове начална липса на основание²⁰, за да определим акта като нищожен.

Преди да пристъпим към разглеждане на отводите в съдебната фаза на административния процес, следва да разгледаме едно утвърдено деление на основанията за отвод.

Основанията за отвод, визирани в Граждански процесуалния кодекс, приложими и в съдебното административно производство, са абсолютни и относителни. Абсолютните основания почиват на обективни критерии, конкретни фактически основания за отвеждане – страна по делото, съпруг, роднина по права линия, роднина по сребрена линия до четвърта степен и др., докато относителното основание предполага съществуването на „други обстоятелства“, които пораждат основателно съмнение в безпристрастието на съдията. Тук отводът е уреден с бланкетна разпоредба и изисква отстраняване въз основа на някакъв резултат.

Липсата на правила в Закона за административното производство от 1979 г. (отм.) и в Закона за Върховния административен съд (отм.) относно правото и задължението на отвод и самоотвод в съдебната фаза на административния процес, се запълва с нормата на чл. 12 от Гражданско процесуалния кодекс от 1952 г. (отм.) Според тази разпоредба не може

да участва в делото съдия, който е страна или е съпруг, или роднина на някоя от страните, или негов повереник по права линия без ограничение, по сребрена линия до четвърта степен и по сватовство до трета степен.

Той се отстранява и ако е взел участие при решаване на делото, или ако е бил свидетел, вещо лице, или пълномощник, както и ако е заинтересуван от изхода на делото, или се намира със страната в особени отношения, които пораждат основателно съмнение в неговото безпристрастие.

В действащия АПК липсват изрични правила относно отвода в съдебната фаза, затова по разпореждане на закона, спрямо участниците в процеса, следва да намери приложение нормата за отвод от Граждански процесуален кодексот 2007 г.

Така по този начин се запазват основанията за отвеждане на решаващия орган в съдебната фаза, като са добавени нови, свързани с обстоятелството, че съдията по делото е лице, което заедно с някоя от страните е субект на спорното или свързано с него правоотношение, както и което живее във фактическо съпругеско съжителство със страна по делото или с неин представител, и което е било представител, съответно пълномощник, на страна по делото. Посочването на тези основания всъщност е въвеждане на нови абсолютни основания за отвод, които и преди са били основания за отстраняване, но са разглеждани като относителни, свързани с изискването за безпристрастност и липса на заинтересованост.

Според теорията и съдебната практика субективната безпристрастност трябва да се преценява и анализира конкретно за всеки отделен случай с оглед изложените в искането доводи за отвод или тези представени от самия самоотстраняващ се и обстоятелството дали те могат да предизвикат обичайно съмнение в безпристрастността на съдията.

Европейският съд за правата на човека в своята практика утвърждава основното правило, че личната безпристрастност на съдията се презюмира до доказване на противното.

¹⁷ Решение 8724/20.11.2001 г. на ВАС по адм.д. №6399/2001 г. – 5 членен състав.

¹⁸ Решение №2/25.02.2010 г. на ВКС по гр.д. №1495/2008 г. III г.о. ГК.

¹⁹ Лазаров, К. Недействителност на административните актове. С., Сиела, 1998, с. 6.

²⁰ Постановление № 1/1979 г. на Пленума на ВС.

Съдийското безпристрастие изключва всякакви стимули на заинтересованост като приятелство, ненавист и други подобни, пораждащи съмнение в някоя от страните за липса на безпристрастност, тъй като заплашват правдиво установяване и интерпретиране на правно релевантните факти и обстоятелства, наведени или извлечени по делото. Положителните лични качества на съдията са без значение²¹.

Така например съдържащите се в жалбата обидни квалификации по отношение на професионалните качества на членовете на състава на съда е основание за отвод поради пристрастността на решаващия орган²².

Според Европейския съд за правата на човека, могат да възникнат сериозни съмнения в безпристрастността на съда, при участието му в процеса и в друго качество. Въпреки че, според него, това съвсем не означава, че формалното установяване на такова участие винаги би довело до констатиране на нарушение на правото на безпристрастен съд.

В отличие от практиката на Европейския съд следва да се отбележи, че българските процесуални законитрайно предвиждат спомената хипотеза като основание за отстраняване²³.

Например: участието на лице в качеството му на адвокат, изготвил исковата молба по делото и като съдия, в която и да е фаза от развитието на делото²⁴.

Интересен факт е, че Европейският съд по правата на човека не извежда като общо правилозабраната при връщането на делото за ново разглеждане в по-долна съдебна инстанция съставът на съда да е различен²⁵.

Това в българската правна традиция последователно не се споделя. Прието е, че участието на съдията, което е съпроводено с произнасяне по съществуването на спора, или събиране на доказателства и давани указания в

друго производство, е пречка за разглеждане на делото. Не така стои въпросът с произнасянето на съдията по процесуален въпрос²⁶.

Въпрекиче съществува и обратната практика, според която разрешаването на друг спор в полза на някоя от страните по разглежданото дело, не поставя съдията в особени отношения с тази страна, за да може да бъде подложена на съмнение неговата безпристрастност²⁷.

Правото на защита срещу определението на съдията за отказ от отвод исторически има различни решения.

Според Закона за гражданското съдопроизводство, при неуважаване на отвода, определенията на съда подлежат на самостоятелно обжалване отделно от крайния съдебен акт.

С приемането на ГПК от 1952 г. и до днес се приема, че определенията относно отстраняването на съдията, прокурора и секретаря подлежат на атакуване само с крайния съдебен акт, тъй като с него не се прегражда развитието на делото, нито законът предвижда възможността на неговото обжалване.

Съществува мнение *de lege ferenda*, според което на заинтересованото лице следва да се даде възможност за защита срещу определенията за отказ от отвод отделно от окончателния съдебен акт. Становището е свързано с възможността за своевременно отстраняване на предпоставките за порочен съдебен акти е в съответствие с изискването за бързина на процеса. Същевременно заплащането на държавна такса за атакуването на определение ще е в размер на 15 лв., за разлика при обжалването му с крайният акт, където е необходима държавна такса в размер на 2% върху цената на иска и в някой случай ще препятства инстанционния контрол поради значителния ѝ размер²⁸.

²¹ Сталев, Ж. Българско гражданско процесуално право. С., Сиела, 2001, с.123.

²² Определение №42/14.02.2018 г. по гр.д. №1946/2017 г. на IV г.о. на ВКС.

²³ Решение №25/1956 г. на ОСГК. “Недопустимо е да се предоставя на съдията да преценява правилността на решението, което е било постановено от него и с негово участие.”

²⁴ Решение № 1346/1952 г. на 2 г.о., 2 с. ВС.

²⁵ Case of Ringeisen v. Austria, https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_2614-65

²⁶ Определение № 121/29.03.2011 г. по гр.д. №130/2011 г. II г.о. на ВКС.

²⁷ Решение № 324 от 28.04.2009 г. на ВКС по гр. д. № 6170/2007 г., IV г. о., ГК.

²⁸ Гачев, В. Отводът според българското гражданско процесуално право. В: Търговско и облигационно право, 2019, №5, с.69-76.

Искането за отстраняване следва да се направи непосредствено след възникване или узнаване на основанието за отстраняване.

Според някои юристи непредяването на искането за отвеждане в срок валидира извършените процесуални действия²⁹.

Според други автори пропускането на срока погасява правото да се иска отстраняването, но не валидира действията, извършени с участието на лицето, което подлежи на отстраняване, нито погасява задължението за самотстраняване и дисциплинарна отговорност за нейното неизпълнение³⁰.

В практиката си Върховният административен съд³¹ решава, че определението за отвод е допустим правен акт, който не е действие, съставляващо проявна форма на дисциплинарно нарушение.

При отстраняването си съдията е длъжен да посочи основанието и конкретната хипотеза за отвод, предвидена в закона. Излагането на действителната причина за отвод представлява израз на уважение към страните и колегите³². Формалните мотиви или твърде общите, неконкретизирани мотиви за отвод са в разрез със задължението на съдията да разгледа и реши разпределеното му дело и в някои случаи представлява отказ от правосъдие.

Отводът е гаранция за разкриване на обективната истина в административния процес. Неговата цел е максимална обективност на решаващия спора, липса на всякаква пристрастност и съдействие за разкриване на действителните отношения между участниците в производството.

Разгледаният тук принцип на безпристрастността е предпоставка за постановени валидни и законосъобразни административни и съдебни актове в административния процес. Отводът в българското административно процесуално право е израз на това разбиране. Изследваната противоречива административна практика и теория е израз на предоставените правомощия на решаващия орган да определи

вида недействителност на административния акт съобразно конкретния случай.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Янкулова, Св. Административните юрисдикции като правораздавателни органи. – De jure, 2021, № 2. // **Yankulova, Sv.** Administrativnite yurisdiksii kato pravorazdavatelni organi. – De jure, 2021, № 2.

Хрусанов, Д. Основни ли са „основните принципи“ на Административнопроцесуалния кодекс. В: Административно правосъдие, 2008, № 2. // **Hrusanov, D.** Osnovni li sa „osnovnite printsipli“ na Administrativnoprotsesualniya kodeks. V: Administrativno pravosadie, 2008, № 2.

Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. С: Наука и изкуство, 1972. // **Tadzher, V.** Grazhdansko pravo na NRB. Obshta chast. S: Nauka i izkustvo, 1972.

Сталев, Ж. Българско гражданско процесуално право. С: Сиела, 2001. // **Stalev, Zh.** Balgarsko grazhdansko protsesualno pravo. S: Siela, 2001.

Силяновски, Д., Ж. Сталев. Граждански процес. С: Наука и изкуство, 1958, т. 1. // **Silyanovski, D., Zh. Stalev.** Grazhdanski protses. S: Nauka i izkustvo, 1958, t. 1.

Сивков, Цв. Споразумението и принципите в АПК. – De jure, 2012, № 1. // **Sivkov, Tsv.** Sporazumenieto i printsipite v APK. - De jure, 2012, № 1.

Сивков, Цв. Измененията в Закона за административните нарушения и наказания от 2020 г. С: Сиела, 2021. // **Sivkov, Tsv.** Izmeneniata v Zakona za administrativnite narushenia i nakazania ot 2020 g. S: Siela, 2021.

Лазаров, К., Ив. Тодоров. Административен процес. С: Сиела, 2018. // **Lazarov, K., Iv. Todorov.** Administrativen protses. S: Siela, 2018.

Лазаров, К. Недействителност на административните актове. С: Сиела, 1998. // **Lazarov, K.** Nedeystvitelnost na administrativnite aktove. S: Siela, 1998.

Къндева, Ем. Административно правосъдие. С: Феня, 2012. // **Kandeva, Em.** Administrativno pravosadie. S: Feneya, 2012.

²⁹ **Силяновски, Д., Ж. Сталев.** Граждански процес. С: Наука и изкуство, 1958, т. 1, с. 41.

³⁰ **Сталев, Ж.** Пак там.

³¹ Решение 1741/4.02.2011 г. по адм.д. № 14028/2010 г. 7 о. ВАС.

³² Решение, изх. № ПП-01-30-31/18 от 15.02.2019 на главния инспектор на Инспектората към ВСС.

Дюлгеров, Ас., Ал. Еленков, Анг. Ангелов, Ат. Дишева, Л. Панов, М. Казанджиева, С. Янкулова, Т. Николова, Юл. Ковачева. Административно-процесуален кодекс. С: Труд и право, 2013. // **Dyulgerov, As., Al. Elenkov, Ang. Angelov, At. Disheva, L. Panov, M. Kazandzhieva, S. Yankulova, T. Nikolova, Yul. Kovacheva.** Administrativno-protsesualen kodeks. S: Trud i pravo, 2013.

Гачев, В. Отводът според българското гражданско процесуално право. – Търговско и облигационно право, 2019, № 5. // **Gachev, V.** Otvodat spored balgarskoto grazhdansko protsesualno pravo. – Targovsko i obligatsionno pravo, 2019, № 5.

Решение, изх. № ПП-01-30-31/18 от 15.02.2019 на главния инспектор на Инспектората към ВСС.

Решение №25/1956 г. на ОСГК.

Решение №2/25.02.2010 г. на ВКС по гр.д. №1495/2008 г. III г.о. ГК.

Решение № 400 от 12.01.2017 г. на ВАС по адм. д. № 8135/2016 г., VII о.

Решение № 324 от 28.04.2009 г. на ВКС по гр. д. № 6170/2007 г., IV г. о., ГК.

Решение № 1346/1952 г. на 2 г.о., 2 с. ВС.

Решение 8724/20.11.2001 г. на ВАС по адм.д. № 6399/2001 г. – 5 членен състав.

Решение 1741/4.02.2011 г. по адм. д. № 14028/2010 г. 7 о. ВАС.

Постановление № 1/1979 г. на Пленума на ВС.

Определение №42/14.02.2018 г. по гр.д. № 1946/2017 г. на IV г.о. на ВКС.

Определение №121/29.03.2011 г. по гр.д. № 130/2011 г. II г.о. на ВКС.

Case of Ringeisen v. Austria, https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_2614-65